

Digerdöden – »mansdräparen utan like«

Ole Jørgen Benedictow. **Svarte dauen og senere pestepidemier i Norge.** Oslo: Unipub forlag; 2002. ISBN 82-7477-108-7.

Recensent: Per-Erik Åbom, smittskyddsläkare, Länssjukhuset Ryhov, Jönköping, präst i Svenska kyrkan,

II Intresset för historia, inte minst genom den succé som Herman Lindkvists böcker och TV-program gjort, tycks vara både stort och ökande. Detta gäller också för medicinhistoria.

Under senare år har det utkommit ett antal mycket omfattande bokverk om en av världshistoriens värsta – kanske den allra värsta – farsoter, den variant av pest som hos oss brukar kallas digerdöden.

År 2000 kom Dick Harrison ut med bäsäljaren »Stora döden«, som väl blev något av en kioskvältare – populärmedicinsk historia av yppersta klass. Till en annan läsekrets riktade sig Bodil Perssons avhandling »Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne«, som kom 2001. Till skillnad från merparten av doktorsavhandlingar av idag är denna mycket läsvärd för fackmän likaväl som intresserade lekmän.

Hösten 2002 fick vi från vårt grannland i väster en utomordentligt innehållsrik och läsvärd avhandling, Ole Jørgen Benedictows »Svarte dauen og senere pestepidemier i Norge«. Författaren har ett antal verk om pesten bakom sig, med doktorsavhandling »Plague in the late medieval nordic countries« (1993) som sitt opus magnum.

Norsk pesthistoria

Den föreliggande avhandlingen diskuterar i femton kapitel den norska pesthistorien från digerdöd till det sista utbrottet och fallet av pest 1654, då »Mogens Strøms mindste og sidste barn, som dødet av pest, [blev] jordet« den 27 december.

Hur förödande digerdöden egentligen var kommer vi aldrig med säkerhet att kunna avgöra, men Benedictow har gjort en ytterst noggrann genomgång av de fakta som finns och som åtminstone medger slutsatser med rätt stor säkerhet.

Hur gräsliga förhållandena blev i ett samhälle där digerdöden slog till med full kraft sammanfattas rätt drastiskt av den beskrivning som citeras angående massbegravningarna, där det ena lagret av döda täckte det andra, »akkurat som

når man lager lasagne med lag av pasta og ost«.

Fakta om smittspridning

Vad är pesten – och vad var egentligen digerdöden? Bakterien är välkänd sedan Yersin fann den i Hong Kong 1894. Den kliniska bilden är också välbekant, med böldpesten som den vanligaste formen. Smittspridningsvägarna är också kända – med den intrikata samverkan mellan gnagare (svartråttor!), loppor och eventuellt människor.

Benedictow redogör på ett fascinerande sätt för smittspridningen. Han beskriver hur stor betydelsen var av de internationella kontakterna mellan England, Nederländer och Hansestäderna i norra Tyskland å ena sidan och Norge å den andra.

Det var inte bara sjöfarten i sig som innebar denna risk – nog var trävirket från Norge ofarligt i detta avseende – men returfrakterna till Norge, med korn som en ytterst väsentlig del i handelsutbytet, var gundenes Fressen för pestråttor och säkrade loppornas överlevnad tills de kunde immigrera till norska hamnar.

Alltför detaljrik – enda invändningen

Norge drabbades, liksom de flesta länder, av en lång rad pestutbrott också efter digerdöden. I den omfattande historiken redogör författaren för ett antal sådana utbrott – detaljerat men, ärligt sagt, kanske av mindre intresse för en medicinhistoriskt intresserad svensk. Det blir nästan för mycket med alla detaljer. Samma öde drabbar också Harrison. Det ligger kanhända i ämnets natur att följa alla trådar till slutet, dödsfall å ena sidan och en återhämtning i samhället å den andra.

För den medicinhistoriskt intresserade

Mycket fascinerande är att läsa om de följder som pestutbrotten, främst då digerdöden, fick. Att tala om en social katastrof är kanske inte någon överdrift. Mängder av människor dog, jordbruk, där kornodling var det grundläggande, fick läggas ner i brist på arbetskraft. Gårdsägare dog och tidigare jordbruksarbetare fick möjlighet att överta stora jordbruk – men hade i gengäld ingen arbetskraft till sitt förfogande.

En direkt konsekvens av detta var att man fick upphöra med den livsviktiga kornodlingen, övergå till andra grödor och förlita sig på import av korn. Med denna import följde under ett par hundra år pesten, som orsakade det ena utbrottet efter det andra, inget dock på långt när så omfattande som den förfärliga, den gräsliga svarte dauen, mansdräparen utan all like. Benedictows bok

är en glädje att läsa – även om skildringen av en del av de senare pestutbrotten kanske inte entusiasmerar så mycket. Men beskrivningen av hur pesten färdades (2 km per dag), hur pestepidemierna gick i vinteridé, hur man kunde spåra utbrotten till vissa fartyg och ursprungsstäder och många personbilder som målas upp gör detta till en bok som definitivt bör finnas hos den eller de som har stort intresse för medicinhistoria.

Att hitta fel i den är nästan omöjligt, även om det under det senaste decenniet knappast har varit mer än enstaka dödsfall i pest i USA. För en specialintresserad referent blir glädjen stor när filistéernas bittra erfarenhet av sin erövring av förbundsarken enligt Gamla testamentet 1 Sam. 4–6, rätteligen tolkas som ett angrepp av pest.

Väl illustrerad

Ett särskilt plus är boken värd för de fina kartor som finns liksom för illustrationerna som genomgående är väl valda och snyggt återgivna.

Fullödlig biografi om Darwin som människa och forskare

Janet Browne. **Charles Darwin. The power of place. Volume II of a biography.** 591 sidor. London: Jonathan Cape; 2002. ISBN 0-224-04212-2.

Recensent: Torbjörg Hagström, författare och skolläkare, Stockholm.

II Publish and be damned! Det var vad Charles Darwin (1809–1882) väntade sig vid publiceringen av »On the origin of species«. Den första delen av Janet Brownes mästerliga biografi utkom 1995 och anmälades i LT 7/1996. Nu föreligger den andra delen, som avhandlar den senare hälften av Darwins liv.

Tvingades ut i rampluset

Browne sätter in Darwin och hans verk i ett vetenskapligt och idéhistoriskt sammanhang mot en sociokulturell, politisk och allmänhistorisk fond. Han formulerade tidigt sin utvecklingsläras huvuddrag, men perfektionism och konflikträdsla avhöll honom från att gå ut offentligt innan han hade svar på de många invändningar som han förutsåg. Frågan är när – eller ens om! – han skulle ha publicerat sin teori om han inte